

EL POBLE NOU DEL DELTA: UNA ANÀLISI HISTORICOGEOGRÀFICA DE LA COLONITZACIÓ DEL DELTA DE L'EBRE AL SEGLE XX

POBLE NOU DEL DELTA: A HISTORICAL-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE COLONISATION OF THE DELTA DE L'EBRE IN THE 20TH CENTURY

NEUS ALBALAT QUERALT*
Universitat Oberta de Catalunya

Rebut: 20 de març de 2025 – Acceptat: 10 de juny de 2025

RESUM: durant la dictadura franquista es van fundar un total de 286 pobles repartits entre les conques hidrogràfiques dels grans rius peninsulars i sota la direcció del Ministeri d'Agricultura. en el cas d'estudi, l'any 1956 es va inaugurar el Poble Nou del Delta, que va acollir inicialment 96 famílies per al conreu d'arròs. aquestes famílies van ser escollides entre 227 sol·licituds, segons directrius de moral i conducta subjectiva. El resultat de l'anàlisi historicogeogràfica permet establir l'objectiu i la cronologia de la colonització per mitjà de les fonts documentals i de testimonis orals locals, i el seu desenvolupament fins a l'actualitat, amb el canvi de paradigma que ha significat el turisme.

PARAULES CLAU: colonització agrària, urbanisme contemporani, Delta de l'Ebre, política agrària, franquisme.

ABSTRACT: during Franco's dictatorship, a total of 286 villages were founded, distributed among the hydrographic basins of the major rivers and under the direction of the Ministry of Agriculture. In the case study, Poble Nou del Delta, was officially inaugurated in 1956 and initially hosted 96 families. These families were chosen from 227 applications according to moral and subjective behavioural guidelines. The result of the historical-geographical analysis allows us to establish a chronology of documented facts and oral and local history from the definition of the colonisable area as that between the mouth of the Ebre and the Ràpita up to the present day with tourism.

KEYWORDS: agrarian colonisation, contemporary urbanism, Ebre delta, agrarian policy, Francoism.

(*) neusalbalat@gmail.com

1. INTRODUCCIÓ I PROPÒSIT

L'article és el resultat de l'estudi sobre la tasca colonitzadora que va dur a terme el règim franquista al Delta de l'Ebre per mitjà de l'Institut Nacional de Colonització. En concret, amb la colonització de l'hemidelta dret i la fundació d'un nou nucli de població format per colons, «Villafranco del Delta», primer nom de l'actual Poble Nou del Delta. L'article s'aborda des d'una perspectiva multidisciplinària historicogeogràfica, des de la qual analitzarem qüestions com el desenvolupament socioeconòmic a partir de les infraestructures dissenyades pel franquisme; el procés de poblament i l'evolució demogràfica; l'origen dels colons i el biaix de gènere; les noves zones de conreu, i si van comportar una millora en la gestió dels recursos naturals, i el que ha significat la presència del turisme. Per a aquest estudi, a més de les fonts documentals d'arxiu i bibliogràfiques, hem realitzat diverses entrevistes a alguns dels primers colons,²⁸⁹ fet que ens ha permès aprofundir en qüestions com l'efecte mediambiental de la colonització agrícola, la transformació econòmica de la comarca i la migració de les famílies cap a un poble nou, sense tradicions ni cultura, on s'havia de crear una «quotidianitat» nova.

L'impacte d'un nou nucli de població al bell mig del Delta va repercutir en tota la comarca del Montsià, on, entre altres, augmentaren les ofertes de feina per al conreu de l'arròs els mesos d'hivern. A més, la fundació d'un nou poble a mitjans del segle xx, en plena dictadura franquista, se'ns presenta com el marc utòpic per aplicar el model nacionalcatolicista del règim. L'estudi arriba fins a la data actual, quan, gairebé setanta-cinc anys després de la seva fundació, el Poble Nou del Delta s'enfronta al canvi de paradigma que ha suposat l'agroturisme i el turisme rural.

1.1. L'Institut Nacional de Colonització i el projecte agrari franquista. Marc teòric per al Poble Nou del Delta

L'Institut Nacional de Colonització (INC) depenia del Ministeri d'Agricultura, i es va crear el 18 d'octubre de 1939 (BOE, 27 d'octubre), com a recanvi a l'Institut de Reforma Agrària (1932) de la Segona República. L'INC

289. Andrés Borràs Solé; Josefa Pech Jordà i Generosa Solé Castell. Entrevistes realitzades l'abril de 2024.

esdevingué una de les institucions rellevants de la política franquista, i va ser un símbol de les polítiques socials del Nuevo Estado. La seva creació es vincula a la Llei de bases de colonització de grans zones regables (1939) i a la Llei de colonització d'interès local (1940). El seu objectiu era, per una banda, millorar l'estructura agrària per incrementar la producció d'aliments, en el context de l'Espanya encara autàrquica, fet que comportava transformar el territori erm i de secà en terra de cultiu de regadiu i, per tant, crear noves infraestructures hidràuliques. I, per l'altra, posar fi al problema dels jornalers, i reconvertir-los en colons de noves terres de regadiu a poblacions també noves, construïdes amb aquesta finalitat.

En una primera etapa (Decret de 1942), les terres a colonitzar provenien de finques ofertes pels propietaris i adquirides per l'Estat. Posteriorment (Llei d'expropiació de finques rústiques), eren finques de secà expropiades a canvi d'una indemnització als propietaris. Finalment, el 1949, amb la Llei de colonització i distribució de la propietat de les zones regables, es va establir una categoria específica (terres en excés) per aquests nous nuclis de població colonitzadora. En general, els antics propietaris varen sortir beneficiats d'aquest procés, per les millores que comportava la transformació en regadiu de les terres limítrofes.

Als colons se'ls assignaven parcel·les per unitats familiars, inicialment de quatre hectàrees. En la majoria de les zones en què els sòls no eren problemàtics, la colonització va reeixir, tot i que, en algunes poblacions, la segona generació de colons les abandonà, atreta per la demanda de mà d'obra a zones més industrialitzades o per la migració a les ciutats. La mecanització del camp va deixar una bona part de les parcel·les fora de l'economia de mercat. Aquesta tendència («la España vaciada») no és, però, imputable a la colonització, sinó que es produeix en tot l'àmbit agropecuari.

A Catalunya, l'experiència colonitzadora franquista es concentrà al Delta de l'Ebre (Poble Nou del Delta), i a la zona del Segrià, en una part de les terres regades pel canal (Gimenells, Sucs i el Pla de la Font). En total, es varen crear 286 pobles nous arreu de l'Estat espanyol entre 1943 i 1971,²⁹⁰ concentrats en una bona part a l'Aragó, Extremadura i Andalusia.

290. Jean-François LEJEUNE (2021), *Rural utopia and water urbanism: the modern village in Franco's Spain*. Berlin: DOM publishers, 2021.

Els estudis sobre l'actuació de l'Institut Nacional de Colonització (INC) i el projecte agrari franquista, han estat abordats des de diferents disciplines. Sense pretendre fer un estat de la qüestió, ressenyo breument el marc teòric actual sobre el cas que ens ocupa, el Poble Nou del Delta. Des de l'àmbit de l'arquitectura i l'urbanisme, arquitectes com Mercè Bosch, pel que fa als poblats de colonització a les Terres de Ponent, o Eduardo Delgado, han estudiat la planificació i la infraestructura dels pobles creats i dependents de l'INC.²⁹¹ Per la seva banda, els estudis hidrosocials de l'arquitecte belga Jean-François Lejeune l'han portat a definir aquests nous nuclis de població com el disseny d'una «utopia rural nacionalcatòlica», a més d'aportar la llista completa i localització geogràfica de cadascun.²⁹² Des del dret, els documents de l'Institut Nacional de Colonització (INC) recollits per Emilio Lamo aporten les lleis de reforma i desenvolupament agrari franquista, des de la colonització de grans zones fins a àrees d'interès local. Aquest ordenament permet aprofundir en la funció social de la colonització, i en com l'explotació agrícola passa del nucli familiar a agrupar-se en unitats productives, les quals garantien una més gran rendibilitat. En opinió de Lamo, la reforma agrària franquista es va sustentar en el desenvolupament demogràfic impulsat per les lleis de colonització, i en el procés d'industrialització de les zones rurals.²⁹³

Des de la historiografia, l'historiador i filòsof Lino Camprubí aporta altres dades sobre els anys d'actuació de l'INC a escala estatal: entre 1940 i 1971 va desplaçar unes 51.000 famílies als nous pobles construïts arreu de l'Estat, amb una densitat poblacional que variava entre 50 i 250 habitatges familiars per població. Camprubí explica com la reforma agrària va ser una de les arestes de l'estratègia global franquista que pretenia modificar la relació entre la terra i l'agricultor, amb criteris de formació i selecció dels colons, arrelant-los al sòl amb una educació doctrinal nacionalcatòlica que barrejava tradició i innovació.²⁹⁴ Així mateix, els

291. Eduardo DELGADO (2002), «La experiencia del INC. Una colonización de la modernidad (1939-1973)». *Actas del Congreso Internacional Arquitectura, ciudad e ideología antiurbana*, p. 87-95. Vegeu també l'obra gràfica: Eduardo DELGADO (2015). *El agua educada. Imágenes del Archivo Fotográfico del Instituto Nacional de Colonización 1939-1973*, Madrid, Centro de Publicaciones del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente.

292. LEJEUNE, *op. cit.*

293. Emilio LAMO (1975), «Proceso formativo de la Ley de Reforma y Desarrollo Agrario», *Revista de Estudios Agrosociales*, núm 91, p. 7-66.

294. Lino CAMPRUBÍ (2023), *Los ingenieros de Franco. Ciencia, catolicismo y guerra fría en el Estado franquista*, Barcelona, Editorial Crítica.

estudis de José María Alagón sobre la colonització a l'Aragó posen de manifest com les actuacions de l'INC van estar condicionades tant per l'orografia del terreny com pel poder dels propietaris, que sovint van reclamar les parcel·lacions, impedit així la construcció dels pobles on originalment estava previst.²⁹⁵

Les recerques de l'historiador Emeteri Fabregat han estat clau per conèixer, entre altres, els conflictes socials derivats de l'expropiació de terres al Delta, com fou el cas de Damián de Oriol Amigo de Íbero, tercer marquès de Santa Coloma, i com es va aplicar la llei del 21 d'abril de 1949 sobre Colonización y Distribución de la Propiedad en las Zonas Regables a l'hora de delimitar la zona a colonitzar. A la seva tesi doctoral,²⁹⁶ Fabregat conclou que el monoconreu de l'arròs ocupava 16.376 hectàrees i, pel que fa al Poble Nou del Delta, es van expropiar 1.430 ha i se'n van beneficiar 96 famílies, tot i que, segons Fabregat, la proposta original era molt més ambiciosa: 6.850 ha i 690 famílies. Com era habitual, als colons se'ls adjudicà quatre hectàrees de terra a conrear amb arròs a la Zona del Través.²⁹⁷ Fabregat també descriu com el poble va inaugurar-se sense clavegueram ni aigua potable.²⁹⁸

Des d'una visió general de la fisonomia i primera colonització del Delta de l'Ebre, així com les dificultats de viure en aquest ecosistema degut a les malalties infeccioses i les condicions de salubritat, en parla l'enginyer agrícola i exdirector del Parc Natural del Delta de l'Ebre, Rafel Balada Llasat.²⁹⁹ Per la seva banda, Manuel-Navarrete i Neus Martí³⁰⁰ exposen els conflictes històrics sobre la propietat dels terrenys erms i de les llacunes, amb l'exemple de la llacuna de Canal Vell. Altres autors,³⁰¹ presenten el Poble Nou del Delta com un espai diferent del de la

295. José María ALAGÓN (2021), *Los pueblos de colonización de la cuenca del Ebro. Planificación territorial urbanística*. Osca: Diputación Provincial de Huesca.

296. Emeteri FABREGAT (2010), «De la sal a l'arròs. La colonització del delta de l'Ebre (1148-1970)», tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

297. Emeteri FABREGAT; Antoni LÓPEZ (2008), *El Poble Nou. La darrera colonització del delta de l'Ebre*, Benicarló, Onada Edicions.

298. Emeteri FABREGAT (2013), «El Poblenou, la colonització dirigida del Delta de l'Ebre». *Plecs d'història local*, núm. 148, p. 8-10.

299. Rafel BALADA (1985), «El Delta de l'Ebre», *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, núm. 37, p. 29-44.

300. David MANUEL-NAVARRETE; Neus MARTÍ (1999), «El Parque Natural del Delta del Ebro», a AGUILAR, Susana; FONT, Núria, i SUBIRATS, Joan, *La política ambiental en España: subsidiariedad y desarrollo sostenible*, València, Tirant lo Blanch, p. 145-177.

301. Manuel FERRER; Roger MIRALLES; Juan Fernando RÓDENAS; Ramon FAURA; Jofre ROCA; Gerard FORTUNY i Guillermo ZUAZNABAR (2012), «Poblenou del Delta (Villafranco del

majoria que va projectar l'INC, ja que no es tractava d'una zona semidesèrtica, com passava a l'Aragó, sinó d'una àrea pantanosa per al conreu de l'arròs. També incideixen en els continus conflictes amb l'exèrcit —propietari de la zona marítime-terrestre que s'havia d'expropiar— i amb els propietaris, fet que va provocar que l'INC tardés fins a dos anys en definir de manera concreta l'àrea d'acció. En matèria arquitectònica, aporten dades sobre la cimentació dels edificis, ja que és una zona sense altitud sobre el nivell del mar i es va haver d'elevat el poble fins a 50 cm per aconseguir així que les aigües de pluja drenessin. Aquest fet va comportar una despesa del 38 % del cost de les obres del poble, iniciades el 1947 i finalitzades el 1956. En general, s'avaluen satisfactòriament els projectes dels habitatges i el disseny de les poblacions realitzats per l'arquitecte José Borobio Ojeda (Sargossa, 1907-1984), en especial la comunió entre el paisatge i l'arquitectura. En el cas del Poble Nou del Delta, es destaca l'estil mediterrani i, pel que fa al nucli de població, la seva articulació, que afavoria la vida social entre els colons, amb la plaça de la vila com element central.

Com conclou el geògraf Ángel Licerias,³⁰² les relacions entre l'INC i els colons eren de parceria, i la selecció dels nous pobladors era qualitativa i subjecta a criteris com ara «poseer una recta línea de moral y conducta». Com veurem, els nous pobladors podien esdevenir propietaris de la terra i l'habitatge després d'uns anys. El també geògraf Joaquín Bosque ha analitzat els censos agraris de 1972, i ha conclòs que la colonització va beneficiar sobretot els mitjans i grans propietaris de les zones colonitzades, i en alguns plans hidrogràfics concrets.³⁰³

Delta) 1947: Vernacular in the new agricultural settlements of the INC (Spain)», a *Surveys on vernacular architecture: Their significance in 20th century architectural culture. Conference Proceedings*, editat per CARDOSO, Alexandra; CUNHA, Joana i MAIA, Maria Helena, Porto, Centro do Estudos Arnaldo Araújo da CESAP/ESAP, p. 251-265.

302. ÁNGEL LICERIAS (1988), «El I.N.C. instrumento de la política agraria en la era de Franco», *Cuadernos Geográficos de la Universidad de Granada*, núm. 16-17, p. 57-77.

303. JOAQUÍN BOSQUE (1984), «Del INC al IRYDA: Análisis de los resultados obtenidos por la política de colonización posterior a la Guerra Civil.» *Agricultura y sociedad*, núm. 32, p. 153-191.

2. LA COLONITZACIÓ AGRÀRIA DEL POBLE NOU DEL DELTA

Fins al segle XIX no va haver-hi poblament estable organitzat en municipis al Delta de l'Ebre, sinó que s'observava un compendi de masos que s'habitaven quan era època de la plantada i la sega de l'arròs, és a dir, segons el calendari agrícola. A més, eren presents malalties derivades de l'aigua estancada, com el paludisme. Així, la fundació de nova planta d'un poble amb una distribució i planificació definida s'oposava completament al fet habitual de la població nascuda en altres nuclis com Sant Jaume d'Enveja, Balada, els Muntells, Jesús i Maria i La Cava.³⁰⁴ La baixa pressió demogràfica del Delta va ser la causa principal que feia que les activitats econòmiques de la pesca, la recol·lecció de barrella i l'extracció de sal es donessin com a tasques nòmades o estacionals, i no s'hi van establir poblacions de manera fixa fins que l'apropiació de terres per part de pagesos tortosins va provocar l'arrendament a treballadors durant tot l'any.³⁰⁵

La Ley de Colonización de Grandes Zonas (26 de desembre de 1939), va donar llum verda a la gran transformació hidrogràfica peninsular, «transformando profundamente las condiciones económicas y sociales de grandes extensiones de terreno, [que] exigen para su ejecución, obras o trabajos complejos que, superando la capacidad privada, hacen necesario el apoyo técnico, financiero y jurídico del Estado».³⁰⁶ En declarar-se el 1940 el Delta de l'Ebre Zona d'Interès Nacional,³⁰⁷ van començar els projectes de colonització des de la delegació de l'INC a Saragossa. Els deures teòrics de l'Institut eren principalment quatre: preparació del sòl, formació dels colons, explotació agrària, i «embelliment» de la vida rural.³⁰⁸

El novembre de 1941, l'INC va estructurar el territori segons les conques hidrogràfiques dels grans rius peninsulars, de manera que el Poble Nou del

304. FABREGAT; LÓPEZ (2008), *op. cit.*, p. 63.

305. Noèlia BORRÀS (2017), «La propietat de la terra al delta de l'Ebre i la colonització de 1780», *Recerca*, núm. 17, p. 57-75.

306. MINISTERIO DE AGRICULTURA. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN. «Ley de Colonización de Grandes Zonas. Base 1ª», Archivo Histórico Provincial de Zaragoza. Digitalitzat a: https://www.mapa.gob.es/ministerio/pags/biblioteca/fondo/pdf/49682_all.pdf

307. BOE. *Boletín Oficial del Estado* (7 de juliol de 1941), núm.188, p. 5053. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1941/07/07/pdfs/BOE-1941-188.pdf>

308. Carlos GONZÁLEZ (1945), *El Instituto Nacional de Colonización*, vol. 3, núm. 18, Madrid, Artes Gráficas Faure, p. 11 i 16.

Delta va construir-se junt amb trenta-nou pobles més sota les ordres de la delegació regional de l'Ebre. En col·laboració amb el Ministeri d'Obres Públiques, l'INC va classificar les terres de l'hemidelta dret per transformar-les segons diferents categories: zones regables de colonització, regadius amb aigües superficials, aiguamolls i terrenys pantanosos, i nuclis poblacionals.³⁰⁹ S'hi van construir 829 hectàrees de xarxa de sèquies i 63 hectàrees de nucli de població.

Declarat zona d'interès nacional, un decret del 23 de juliol de 1942 va permetre que l'INC expropiés i adquirís els lots de finques de les zones del Delta subjectes a ésser colonitzades.³¹⁰ Un dels problemes a resoldre era a la zona maritimoterrestre. Aquesta zona era motiu de conflicte des del segle XIX³¹¹ entre els grans terratinents tortosins i de batusses amb els pescadors de les llacunes. La qüestió va arribar a Madrid, amb el Ministeri de Foment defensant els primers, i el Ministeri de Marina, els segons.³¹² Amb l'aprovació de la llei del 8 de juny de 1947, de «Cesión, en determinadas condiciones, al Instituto Nacional de Colonización, de los terrenos del Delta derecho del Ebro, situados en la antigua zona marítimo-terrestre»,³¹³ la qüestió es va resoldre, perquè ara tot aquell territori quedava afectat per l'INC i el seu projecte colonitzador.

La primera proposta colonitzadora de l'INC al Delta data de 1940 a la zona del Través, on es pretenia instal·lar unes 162 famílies amb lots de quatre hectàrees cadascuna. Així mateix, en ser una població d'un 600 persones —comptant una mitjana de quatre persones per unitat familiar—, des dels inicis es va preveure la creació d'un poble on concentrar-les i evitar la dispersió i l'aïllament a cada lot.³¹⁴ La segona proposta —també fallida— data de 1943, amb un projecte encara més ambiciós que pretenia instal·lar 690 famílies —unes 2.800 persones— a la

309. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 14.

310. Emilio LAMO (1975), «Proceso formativo de la Ley de Reforma y Desarrollo Agrario». *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 91, 7-66, p. 21.

311. Conflicte que s'arrossegava des del segle XIX, amb les concessions del Ministeri de la Marina per als pescadors i el Ministeri de Foment per als agricultors, a la zona maritimoterrestre, on havien de conviure el conreu de l'arròs i la pesca tradicional.

312. FABREGAT; LÓPEZ (2008), *op. cit.*, p. 27.

313. BOE, *Boletín Oficial del Estado* (10 de juny de 1947), núm.161. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1947/06/10/pdfs/BOE-1947-161.pdf> Pàg. 3296.

314. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Pueblo de Villafranco del Delta: Proyecto», Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

zona del Través i l'Illa de Riu: «La necesidad de crear grupos de viviendas unidas que satisfagan las necesidades materiales y espirituales de los nuevos colonos, nos induce a crear dos poblados, el del Través y el de la Illa de Riu, donde se sitúan los edificios representativos de la Iglesia, el Estado y el Partido y los edificios industriales que luego se citarán».³¹⁵

El 1948 es confeccionà una nova proposta de colonització que incloïa dotze zones. Les terres de la zona 1 a la 5 se situaven entre la Ràpita a l'est, el canal de Sant Pere a l'oest, la badia dels Alfacs al sud i el desguàs de circumval·lació al nord, que eren terres ja conreades i amb regadiu. Les zones 6 a 11, estaven situades entre el canal de Sant Pere a l'oest, les llacunes de la Tancada i l'Encanyissada al nord, les salines de Sant Antoni a l'est i la badia dels Alfacs al sud, que eren terres ermes per explotar.³¹⁶ D'altra banda, la zona 12 se situava al nord de la llacuna de l'Encanyissada, entre el desguàs de les Olles a l'oest, el desguàs de circumval·lació al nord i la llacuna de la Tancada a l'est. Aquestes terres no estaven tractades i eren les més costoses, ja que primer s'havien de desbrossar i dessalinitzar. Per aquest motiu, és possible que avui dia encara no hagin estat treballades, ja que mai no van arribar a colonitzar-se.³¹⁷

Una de les primeres qüestions a resoldre per l'INC era la captació d'aigua per al reg, ja que la falca salina del Delta de l'Ebre situa l'aigua salada massa prop del sòl i les llacunes són d'aigua salada amb ictiofauna i vegetació característiques d'aquest medi.³¹⁸ De fet, la capa freàtica és hipersalina —a la superfície es pot veure l'acumulació de sals. Es varen realitzar cent vint sondejos i tests amb pous i, finalment, es va decidir obtenir l'aigua de reg per als camps d'arròs mitjançant estacions d'elevació instal·lades al riu Ebre.³¹⁹ La zona del Través no es podia regar per gravetat, i per això, fou necessari emprar sistemes d'elevació

315. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca.

316. Josefa PECH JORDÀ, «Entrevista a fonts orals», entrevista feta per Neus Albalat (abril de 2024).

317. Andrés BORRÀS SOLÉ, «Entrevista a fonts orals», entrevista feta per Neus Albalat (abril de 2024).

318. Emeteri FABREGAT (2009), «The delta of Ebro: economic uses and changes in the ecosystems», Universitat Autònoma de Barcelona, Unitat d'Història Econòmica, p. 15.

319. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 125.

elèctrics des del desguàs de circumval·lació amb «bombas centrífugas con motores de una potencia de unos 26 H.P.».³²⁰

És important destacar que l'elecció de fundar el Poble Nou en aquesta zona concreta es va deure a una sèrie de directrius de l'INC, que primer va decidir on ubicar les parcel·les a explotar i, després, on s'havia de situar la població, la qual havia d'estar a una distància raonable: «En ningún caso la distancia de un nuevo pueblo construido por el Instituto a las parcelas que ha de servir excede de 2,5 o 3 km».³²¹ Finalment, el poble va ocupar una posició aïllada al mig de l'hemidelta sud. Creat per a uns 500 habitants (unes 100 famílies), va situar-se dins d'una gran àrea dessecada.

El Decret de 27 de maig de 1949 «por el que se fija en la margen derecha del Delta del Ebro la línea que, desde San Carlos de la Rápita hasta la desembocadura de dicho río, sirve de límite interior a la superficie de terrenos indicada en el artículo segundo de la Ley de 8 de junio de 1947», fixava els límits de la proposta colonitzadora: pel nord, la sèquia de Mar, el camí i les llacunes de l'Encanyissada, de la Llanada i la Tancada; per l'oest, el desguàs de la Capitania; pel sud, la badia dels Alfacs; i per l'est, el camí de la Mar Morta. La divisió entre cada una de les zones es realitzà a partir dels diferents desguassos que drenaven l'aigua salada: entre la segona i la tercera, el de la Maquineta; entre la tercera i la quarta, el de Campredó; i entre la quarta i la sisena, el canal de Sant Pere. Així mateix, en l'article cinquè es trasllada la cohesió entre els ministeris d'Obres Públiques i d'Agricultura per millorar els límits interiors de la zona marítime-terrestre i les obres necessàries «para asegurar el riego de la total superficie que, en cumplimiento de dicha ley se cede por el Estado al Instituto Nacional de Colonización».³²²

El 4 de desembre de 1950, una ordre conjunta entre el Ministeri d'Agricultura i el d'Obres Públiques donà el tret de sortida per tirar endavant les obres.³²³ Primer es van parcel·lar i distribuir les terres que s'havien de transformar.

320. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Proyecto de parcelación: Demarcación territorial de entidades locales menores», Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

321. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 195.

322. BOE, *Boletín Oficial del Estado* (28 de maig de 1949), núm. 148, p. 2423. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1949/05/28/pdfs/BOE-1949-148.pdf>

323. BOE, *Boletín Oficial del Estado* (11 de desembre de 1950), núm. 345, p. 5797. https://www.boe.es/diario_gazeta/comun/pdf.php?p=1950/12/11/pdfs/BOE-1950-345.pdf

Després, calia construir la xarxa de reg i de desguàs i una xarxa de camins que permetés accedir a totes les parcel·les. I, com a punt final, construir el nou poble amb les cases privades i els edificis comunitaris.

La preparació del sòl per al conreu comportava la captació i canalització d'aigua potable, l'anivellament del terreny, l'assecamment de terres i la construcció de camins, desguassos i sèquies.³²⁴ Les obres varen suposar un repte per al Delta, ja que les infraestructures existents eren rudimentàries i no era una zona densament poblada. Com ja s'ha dit, la formació espontània de població al Delta de l'Ebre va estar lligada sempre a la relació amb el cultiu de l'arròs; així, durant els mesos entre la plantada al juny i la sega, al setembre. La resta de l'any, el Delta era encara una zona inhòspita. Era una feina estacional d'estiu que provocava atur als mesos d'hivern i els jornalers del Delta havien de marxar a la recerca d'altres monoconreus per subsistir, com el dels cítrics.

Definida la zona colonitzable entre la desembocadura de l'Ebre i la Ràpita, s'havien de convertir en terres fèrtils aiguamolls fangosos i terres salades improductives per al cultiu d'arròs. Es va projectar la construcció de canals i sèquies per a un reg que requeria molta quantitat d'aigua dolça, impossible d'aconseguir amb pous. El canal principal que abastia la resta de sèquies era el de la dreta de l'Ebre. Construït al segle XIX, aporta vint metres cúbics d'aigua per segon i rega 7.589 hectàrees de l'hemidelta dret.³²⁵ Després es varen construir les sèquies dreta i esquerra del mateix canal per abastir tots els camps d'arròs. D'altra banda, la construcció de xarxes de desguassos era indispensable per poder evacuar l'aigua sobrant dels regadius, així com la construcció de nous camins rurals que permetessin arribar als nuclis de colonització i a les terres agrícoles. Una altra obra indispensable era la construcció de les estacions de bombament d'aigua.

Una de les problemàtiques més importants que va haver de resoldre l'INC al Delta de l'Ebre va ser la gran superfície de les llacunes que ocupaven l'hemidelta dret. A més, la platja i les dues concessions per a l'explotació de la sal marina van suposar un problema afegit per a la seva explotació agrícola. Les llacunes de l'Encanyissada (654 ha), la Llanada (122 ha), la Tancada (198 ha), l'Alfacada (420 ha) i la Platjola (60 ha), més les concessions salines de la Trinitat

324. Carlos GONZÁLEZ (1945), *El Instituto Nacional de Colonización*, vol. 3, nº 18, Madrid, Artes Gráficas Faure, p. 33.

325. FABREGAT (2009), *op. cit.*, p. 18 i 22.

(2.380 ha) i de Roca (94 ha) i la platja (150 ha), sumaven massa hectàrees de terra que no era útil per al procés colonitzador.³²⁶ Per aquest motiu, la zona a colonitzar finalment va tenir una extensió de 861 hectàrees de terreny distribuïdes en 230 lots de terra, en deixar fora les llacunes (inicialment, era de 1.430 ha).³²⁷ La delimitació de la zona a colonitzar es va fer a partir de 34 punts situats a diferents distàncies del mar que resseguien la costa des del Canal de Sant Pere i fins al camí de la mar Morta fins al canal de l'Olier.

La gestió dels recursos anava a càrrec de l'INC, que actuava de manera conjunta amb el Ministeri d'Obres Públiques i el Ministeri d'Agricultura, ja que les xarxes de canals, desguassos, camins i altres infraestructures derivades es construïen des d'aquesta direcció estatal.

2.1. Urbanisme i arquitectura mediterranis

Després de delimitar les deu hectàrees que ocuparia el nou poblament, es va alçar cinquanta centímetres el sòl amb terra i formigó per aïllar-lo de la terra salina deltaica. El 1951 es va redactar un avantprojecte —massa ambiciós—, que es va substituir pel ja definitiu de 1952.³²⁸ El projecte de 1951 proposava la construcció de 127 solars agrupats en dotze illes de cases, i l'edificació de 115 habitatges de sis tipus diferents (A, B, C, D, E i F). El 1952, el projecte es va reduir a 96 habitatges de quatre tipus (A, B, C i D).³²⁹ Tots disposaven d'un pati interior amb quadra i paller.³³⁰

Per la seva part, el disseny del poblat presentava un traçat lleugerament rectangular i, al llarg del seu perímetre, les illes d'habitatges unifamiliars amb els patis interiors. Els dos vials d'accés al poble tenien definits els punts focals:

326. INSTITUTO NACIONAL DE Colonización (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 13.

327. Les terres a colonitzar van ser inscrites al Registre de la Propietat de Tortosa, vol. 2303, llibre 183 d'Amposta, foli 202, finca 12.504, inscripció 1a, i al vol. 2305, llibre de la Ràpita, foli 71, finca 2.902; BOE, *Boletín Oficial del Estado* (28 de maig de 1949), núm. 148, p. 2423. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1949/05/28/pdfs/BOE-1949-148.pdf>

328. José BOROBIO (1958), «Pueblo de Villafranco del Delta», *Revista Nacional de Arquitectura*, núm. 196, p. 23-27.

329. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Pueblo de Villafranco del Delta: Proyecto». Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

330. José BOROBIO (1958), *op. cit.*, p. 23-27.

el vial d'orientació nord-sud unia el poble amb Amposta, mentre que el vial d'orientació oest-est assenyalava el campanar de l'església. De fet, ambdues vies són dues entrades rectes al centre de la població que s'integren a l'espai de la plaça central. El gener de 1970, l'alcalde d'Amposta demanà al director de l'INC³³¹ que es construís la projectada carretera de circumval·lació per connectar el Poble Nou del Delta amb la xarxa viària ja existent del Delta, ja que així els pagesos tindrien una xarxa de comunicació adaptada als treballs de l'hivern als horts.

El pressupost oficial de les obres de construcció del poble i els habitatges ascendia el 1952 a un total de 15.354.976,20 pessetes, distribuïdes entre tres partides: 10.985.631,03 per a habitatges i dependències dels colons, 2.088.056,67 per a edificis oficials i 2.281.288,50 destinades a la urbanització i el servei d'aigua potable. La distribució de les partides pressupostàries permetia conèixer els costos de construcció dels habitatges. Les quatre tipologies (A, B, C i D) variaven en superfície (una o dues plantes, i de dues a quatre habitacions) en funció del nombre de persones que formaven el nucli familiar. La casa tipus A tenia un cost de 37.506,93 pessetes; la B, de 47.902,15; la C, de 59.450,12; i la D, de 64.077,40 pessetes.³³²

Malgrat no arribar als cent habitatges, el poble va enquadrar-se en la categoria de «pueblos con evolución prevista para un número de vecinos comprendidos entre 100 y 200», la qual cosa li va permetre gaudir d'avantatges, com ara una església i la casa rectoral.³³³ Així mateix, el decret de 28 d'octubre de 1955, que regulava el règim local transitori dels nous pobles construïts per l'INC, ordenava que per als pobles ja creats i per als que estaven en procés —era el cas del Poble Nou del Delta, inaugurat el 1956—, s'havien de preveure i regular els serveis municipals indispensables durant el període d'accés a la propietat dels colons. Els nous pobles es van constituir així com a entitats locals menors. En el cas del Poble Nou del Delta, va quedar agregat al municipi de la Ràpita seguint

331. D. Pedro MARGALEF BENET, «Estado de Villafranco al hacerse cargo el Ayuntamiento de Amposta», Arxiu comarcal del Montsià (21 de gener de 1970).

332. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Presupuesto general. Resumen». Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

333. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Circular interna n.º 246 de 22 de julio de 1946 por la que se dictan las normas para determinar el plan de edificación de los pueblos de nueva planta contruidos por este organismo», Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

els criteris d'«área de influencia del nuevo pueblo [...], la superficie afectada y riqueza de los municipios interesados».³³⁴

El 1970, quan va quedar agregat a l'Ajuntament d'Amposta, va trobar-se amb problemàtiques derivades del nul o escàs manteniment de les infraestructures municipals. En un escrit de l'alcalde, Pedro Margalef Benet, al director de l'INC, li explicava que els equipaments municipals estaven descuidats, sense neteja, deteriorats i amb els serveis d'enllumenat, aigua potable i clavegueram avariats. Les actuacions previstes per a la reparació d'avaries i conservació de carrers i jardins tenien un cost de 37.316 pessetes.³³⁵ Quatre anys després, el cost del Proyecto de Acondicionamiento y Mejora de los Edificios del Centro Cívico de Villafranco del Delta pujava 3.031.980,85 pessetes, i preveia actuacions a tots els edificis públics (administració, edifici social, escoles, habitatges de mestres i del metge, i el consultori mèdic).³³⁶

2.2. Els homes i dones de la colonització

L'Institut Nacional de Colonització va fixar uns paràmetres idèntics a tot l'Estat espanyol per a les persones que volien optar a la colonització. Així, els futurs colons que s'havien de presentar al concurs de selecció havien de reunir un seguit de condicions: «Acreditar una práctica agrícola reciente de dos años por lo menos; ser mayor de 23 años o licenciado del ejército y menor de 50 años; ser casado o viudo con hijos, estar desprovisto de taras hereditarias fisiológicas o defecto físico que imposibilite o dificulte de manera notoria el trabajo agrícola; acreditar unas dotes de moralidad y conducta aceptables; saber leer y escribir».³³⁷ L'INC s'ocupava de seleccionar els homes per al treball de la terra, i a canvi, procurava educació als fills en les seves escoles, garantia l'assistència sanitària i la confessional.³³⁸

334. BOE. *Boletín Oficial del Estado* (15 de novembre de 1955), núm. 319, p. 6887-6888. <https://www.boe.es/gazeta/dias/1955/11/15/pdfs/BOE-1955-319.pdf>

335. D. Pedro MARGALEF BENET. «Estado de Villafranco al hacerse cargo el Ayuntamiento de Amposta», Arxiu Comarcal del Montsià (21 de gener de 1970).

336. MINISTERIO DE AGRICULTURA, «Proyecto de Acondicionamiento y mejora de los edificios del centro cívico de Villafranco del Delta», Arxiu Comarcal del Montsià (juliol de 1974).

337. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 212.

338. Carlos GONZÁLEZ (1945), *op. cit.*, vol. 3, núm. 18, p. 32.

Tot i que en les memòries de l'INC només es parla en masculí, algunes dones van poder accedir a la colonització i la propietat com a caps de família. Eren vídues amb fills, la majoria, analfabetes.

L'origen dels colons era divers, però una gran majoria provenien d'Amposta i de la Ràpita. De fet, a la llista oficial amb la relació de colons proposats a l'INC per a la colonització del Delta dret de l'Ebre, aquests darrers eren majoria. Una de les contradiccions amb les quals m'he trobat és l'origen d'alguns d'aquests colons. Apareixen com a ciutadans de Villafranco del Delta, però no podia ser aquest l'origen, perquè el poble encara no existia.

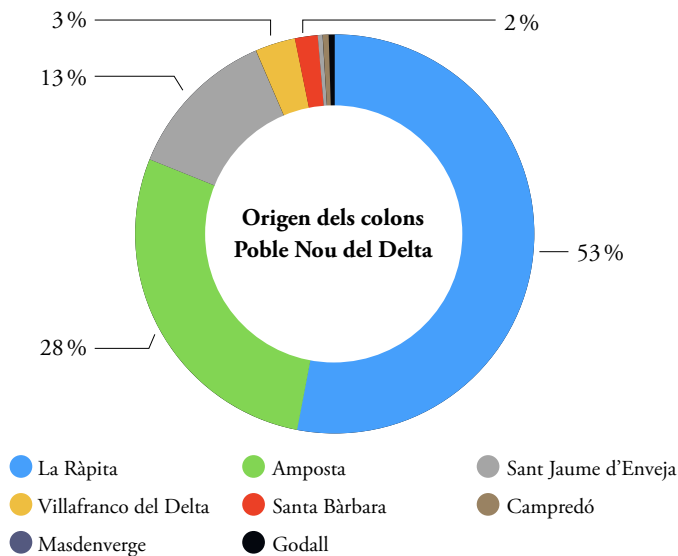

Fig. 1. Relació dels colons provisionals. Elaboració pròpia a partir de documentació de l'Arxiu de la Ràpita.³³⁹

En una de les llistes de sol·licitants figuren 227 caps de família, entre ells, set dones, però després que la junta regional de l'INC escollís el colons caps de família per als 96 habitatges de la nova població, hi figuren setze dones.³⁴⁰ Les

339. AJUNTAMENT DE LA RÀPITA, Inventari del fons: V1.02.01, Anuncis: «Relación de colonos provisionales del delta derecho del Ebro del Instituto Nacional de Colonización».

340. AJUNTAMENT D'AMPOSTA, «Relación de todos los que tienen casa en Villafranco del Delta», Arxiu Comarcal del Montsià.

caps de família van suposar un 17 % del total i tenien relació directa amb l'INC i els ajuntaments de la Ràpita, primer, i Amposta després. Tot i això, les dones sempre han estat les protagonistes silenciades d'aquesta història. D'acord amb el testimoni de Generosa Solé, les dones eren les que duïen la casa i, a més de les feixugues tasques de la llar, treballaven al camp. Les condicions d'habitabilitat eren molt precàries, sense llum, clavegueram ni aigua corrent que, tot i estar projectades, no es van dur a terme fins als anys seixanta.³⁴¹

El 4 d'abril de 1956 es varen lliurar finalment les parcel·les i els 96 habitatges als nous colons, per part de l'arquitecte José Borobio i el governador civil de Tarragona. Franco no hi va assistir. Ja havia presidit el maig de 1949 el lliurament de les parcel·les de les zones primera a cinquena en un acte multitudinari a la Ràpita. Havia estat rebut amb una pancarta en què es podia llegir: «Nos sentimos orgullosos de tener como socio arrocero a Su Excelencia El Generalísimo».³⁴²

Durant el procés d'adjudicació es definia el règim administratiu i econòmic dels colons, que podia ser d'accés a la propietat en una única etapa o amb una primera de tutela i, una segona d'accés a la propietat.³⁴³ Per accedir a la propietat en una sola etapa, s'havia d'abonar el 20 % de l'import total del lot de terres i la casa, i assegurar un capital d'explotació. Primer, es lliurava el títol de possessió i, en abonar tot el pagament, el de propietat. En canvi, en la modalitat en dues etapes, hi havia un primer període de tutela durant el qual els colons rebien un programa de crèdit de l'INC i la direcció tècnica per a l'ús. El període de tutela finalitzava en menys de cinc anys, quan el compte bancari del colon garantia un saldo positiu i s'havia comprovat per part de l'INC que tenia plena capacitat per passar al període de propietat.³⁴⁴

Durant aquest període d'accés a la propietat, els colons tenien llibertat per gestionar les terres segons el pla d'explotació que volguessin, però havien de retornar a l'INC el 3 % d'interessos pel valor de la terra i de les millores aplicades després de deduir-se les subvencions corresponents. El reintegrament dels

341. Generosa SOLÉ CASTELL, «Entrevista a fonts orals», entrevista feta per Neus Albalat (abril de 2024).

342. FILMOTECA ESPAÑOLA, «NODO NOT N 336 B». <https://www.rtve.es/play/videos/nodo/not-336/1467458/>

343. *Id.*

344. *Id.*

interessos s'aplicava per un termini d'entre 15 i 25 anys per a les terres i fins a 40 anys per als habitatges i dependències agrícoles.³⁴⁵

El cost de compra d'un lot de terres i casa al Poble Nou del Delta variava segons el poder adquisitiu de les famílies i el sistema escollit d'adhesió, amb tutela o sense. La despesa mitjana familiar era de 19.000 pessetes per a accedir al lot de terra i casa, i s'havien de pagar amb els beneficis de la terra concedida per la tasca colonitzadora.³⁴⁶ Per posar un exemple, la casa tipus C del colon Andrés Borràs —sol·licitant número 34— va tenir un cost de 90.697,35 pessetes i 6.011,44 pessetes de plusos.³⁴⁷ «Nosaltres, en el moment d'accedir al lot de terres i casa érem cinc i per això ens van donar la casa de tipus C», assegura Generosa Solé.³⁴⁸ Més de trenta anys després, en l'escriptura de compravenda (21 de març de 1990), en què es transmet la casa i el lot de terres número 34 de l'Institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari a favor d'Andreu Borràs i Ferré, consta la finca rústica amb tres hectàrees, 16 àrees i 25 centiàrees, i la finca urbana de l'Entitat Municipal Descentralitzada Poble Nou del Delta, amb 312 m², i s'estipula el valor del lot en 184.729 pessetes.

Una altra colona del Poble Nou del Delta, Josefina Pech, recorda com les terres eren totes ermes i arenals, i els pagesos havien de treballar molt dur per poder conrear arròs: «Tampoc no hi havia camins i havíem d'anar des del nostre lot fins al poble amb barqueta, havíem de creuar l'Encanyissada». També el que fou el primer alcalde, «José Cervera Matamoros, que vivia al carrer de la Cinta».³⁴⁹

En aplicació de la Llei del 27 d'abril de 1946, l'INC havia d'auxiliar econòmicament i tècnicament amb projectes, avenços i subvencions, les millors que es duguessin a terme en les finques rústiques que pertanyien als colons dels pobles de nova fundació.³⁵⁰ Segons la memòria de l'Institut, es van concedir avenços amb un interès del 4 % i no s'havia d'excedir el 60 % del pressupost de

345. *Id.*

346. FABREGAT; LÓPEZ (2008), *op. cit.*, p. 76.

347. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, «Valoración de las casas y edificios incluyendo viviendas, dependencias y cerramientos». Archivo Histórico Provincial de Zaragoza.

348. GENEROSA SOLÉ CASTELL, «Entrevista a fonts orals», entrevista feta per Neus Albalat (abril de 2024).

349. JOSEFA PECH JORDÀ, «Entrevista a fonts orals», entrevista feta per Neus Albalat (abril de 2024).

350. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965». INC Madrid, Talleres Siasca, p. 284.

les millores auxiliables.³⁵¹ A la zona d'estudi, es van concedir 1.927 ajuts, dels quals es van avançar 127.274.040 pessetes i es van subvencionar 895.057 pessetes. Segons el tipus de millores i l'import, podem concloure que es va destinar una partida pressupostària més gran a les millores en el regadiu, un dels problemes constants i persistents del Delta de l'Ebre degut a la salinitat.

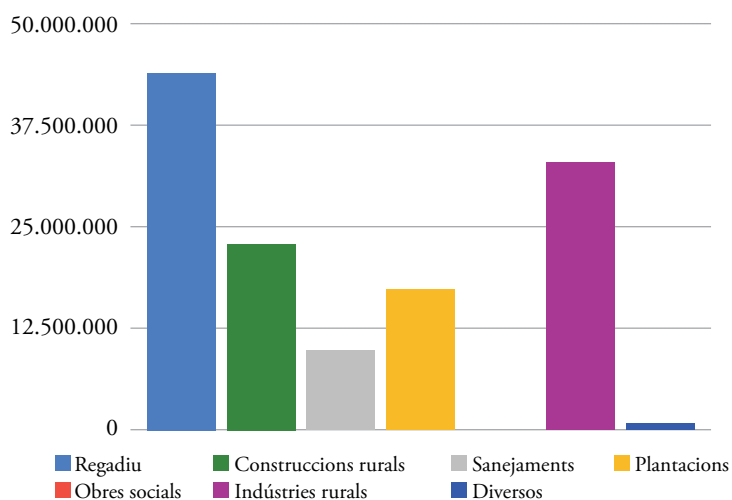

Fig. 2. Distribució dels auxilis concedits per l'INC al Poble Nou del Delta (pessetes).³⁵²

L'anàlisi dels finançaments i auxilis confirma que Catalunya va ser la comunitat que va rebre menys inversió, ja que les ajudes concedides suposaven un 3,52 % del total estatal.³⁵³ D'altra banda, l'INC va acabar bloquejant la possibilitat d'alienar patrimoni: «Les terres, els habitatges i els altres elements immobiliaris de l'explotació no podran ser objecte de divisió per actes *inter vivos* o *mortis causa* sense autorització de l'IRYDA, d'acord amb l'article 28 de la Llei de reforma i desenvolupament agrari, de 12 de gener de 1973».³⁵⁴

351. *Ibid.*, p. 288.

352. Elaboració pròpia a partir de: INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965». INC Madrid, Talleres Siasca, p. 294-295.

353. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), INC Madrid, Talleres Siasca.

354. Gonzalo FERNÁNDEZ PUGNAIRE. «Compravenda atorgada per: l'institut Nacional de Reforma i Desenvolupament Agrari a favor de: En Andreu Borràs i Ferré». Documentació d'arxiu familiar.

3. VEU I VIDA D'UN POBLE NOU

Com ja s'ha dit, Franco va visitar la Ràpita el 31 de maig de 1949 en l'acte de lliurament dels títols de propietat a 216 agricultors, tot i que encara no estava redactat el projecte de parcel·lació de la terra. Al Poble Nou del Delta (Villafranco del Delta), no va haver-hi acte patriòtic d'inauguració amb el Caudillo, sinó que van ser l'arquitecte i el governador Civil de Tarragona els que van fer entrega dels 96 habitatges als colons.³⁵⁵ Enquadrat en el grup II B, ja que es tractava d'un nucli poblacional que podria superar en el futur els cent habitatges, la població disposa d'església, casa rectoral, escoles unitàries, habitatges per als mestres, edifici d'administració, dispensari mèdic i edifici social.³⁵⁶ Per facilitar la inclusió social, el traçat del poble es va dissenyar amb la plaça com a eix vertebrador i socialitzador, junt amb els edificis administratius i eclesiàstics, el consultori mèdic, l'escola, l'economat, el cafè, la sala d'esdeveniments i la fleca.³⁵⁷

Des d'un primer moment, el poble apareix associat a la Ràpita. El 22 de febrer de 1957 l'alcalde d'aquest municipi, Enrique Landete Albalat, va enviar a l'INC un escrit en què explicava els lligams de la Ràpita amb la nova població: «Villafranco del Delta tiene su cordón umbilical unido a San Carlos, de donde procede; querer negar o tergiversar dicha realidad son hechos reprochables».³⁵⁸ L'alcalde va sol·licitar al Ministeri d'Agricultura que l'INC donés fe i confirmés que seria agregat a la Ràpita.

355. José María ALAGÓN (2015), «Los pueblos de colonización del Plan de Riegos del Alto Aragón y su emplazamiento en el territorio», *Scripta Nova-Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 19, 520, p. 1-35.

356. José María ALAGÓN, «Escenarios efímeros para la exaltación propagandística de los “valores patrios” programados en los pueblos de colonización de la cuenca del Ebro (1947-1959)», a RODRÍGUEZ, Inmaculada; CALVO, Eva (2022), *El arte de la persuasión: la fabricación mítica de la realeza*, Múrcia: Universidad de Murcia, p. 513-528. Vegeu també José María ALAGÓN, «Los planteamientos urbanísticos del Instituto Nacional de Colonización en la Posguerra (1939-1971)», a LOZANO, María del Mar; MÉNDEZ, Vicente (2018), *Paisajes culturales entre el Tajo y el Guadiana*, Càceres: Servicio de publicaciones de la Universidad de Extremadura, 2018, p. 15-35.

357. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 182; «Villafranco del Delta», *La Vanguardia* (6 d'abril de 1956), p. 22. Arxiu Municipal de la Ràpita.

358. ALCALDÍA DE LA REAL CIUDAD DE SAN CARLOS DE LA RÁPITA, «Escrito de alegaciones que justifican los derechos de este municipio para obtener su jurisdicción territorial sobre la futura entidad local menor denominada Villafranco del Delta». Arxiu municipal de la Ràpita, escanejat a l'Annex 4.

La resposta de l'INC va arribar al maig, després que Villafranco del Delta es constituís oficialment com a entitat local menor el 12 d'abril de 1957.³⁵⁹ Aquesta és, per tant, la data oficial del naixement del poble. Tot i que encara estava en període d'accés a la propietat, ja s'havien establert els límits cadastrals. D'un total de 962 ha, 36 a i 75 ca, 871 ha, 36 a i 75 ca pertanyien a la Ràpita i 91 ha a Amposta.³⁶⁰ Uns dies després, el 30 d'abril, el BOE publicava la constitució de Villafranco del Delta com a entitat local menor agregada a la Ràpita i ho justificava per «la razón de su proximidad al de San Carlos de la Rápita, con mejores vías de comunicación y el hecho de pertenecer a él la mayor parte de los colonos de la nueva zona».³⁶¹

Tot i així, dotze anys després, el 15 de juliol de 1969, va quedar agregat a Amposta, sota el mandat de l'alcalde Pedro Margalef Benet, després que el Tribunal Suprem sentenciés de manera favorable, el 4 de juny de 1969, que «es a este Municipio de Amposta a quien debe de agregarse el poblado de Villafranco del Delta». Uns dies després, al ple en sessió extraordinària del consistori, es nomenà alcalde del «barrio de Villafranco del Delta, D. Manuel Garcia Berengué».³⁶²

L'INC va preveure la construcció d'escoles per a garantir l'educació dels fills dels colons i, també, dels adults amb classes nocturnes. Així mateix, en col·laboració amb la Sección Femenina de FET y de las JONS, es van dur a terme cursets, conferències i xerrades sobre moralitat, educació i religió.³⁶³ El 1962, encara no hi havia biblioteca, ni fonts públiques ni cementiri municipal. En canvi, hi havia un servei de neteja de vies públiques, secretari, agutzil i vigilància.³⁶⁴ En matèria esportiva, el 8 d'octubre de 1971, des de l'Ajuntament d'Amposta se sol·licita a la Delegación Provincial de Educación Física y Deportes

359. En l'actualitat, la nomenclatura és entitat municipal descentralitzada.

360. MINISTERIO DE AGRICULTURA, INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN, núm. 16595. Arxiu municipal de la Ràpita.

361. BOE. *Boletín Oficial del Estado* (30 d'abril de 1957), núm. 116, p. 205. https://www.boe.es/diario_gazeta/comun/pdf.php?p=1957/04/30/pdfs/BOE-1957-116.pdf

362. AJUNTAMENT D'AMPOSTA, «Sesión extraordinaria del Ayuntamiento Pleno del 15 de julio de 1969». Arxiu Municipal de La Ràpita, escanejat a l'Annex 5.

363. Instituto Nacional de Colonización (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 224 i 230.

364. INSTITUTO DE ESTUDIOS DE ADMINISTRACIÓN LOCAL, «Boletín de Entidad Local Menor», Arxiu Comarcal del Montsià. Vegeu l'Annex 12.

la possibilitat de construir instal·lacions esportives.³⁶⁵ La resposta per part de l'Estat va ser negativa «por falta de juventud numerosa, sobre todo masculina, no se vislumbra muy factible el proyecto que me indicas».³⁶⁶ Esport no, però caça, potser sí. S'esmenta que es pot crear un conveni amb l'INC i estudiar la possibilitat de construir una àrea privada de caça.

En matèria cultural, trobem el projecte de creació d'una associació, Asociación cultural y recreativa de Villafranco del Delta, la qual cosa traslladava una evolució positiva i favorable del poble. En el projecte s'al·lega que el nou nucli mereix aquesta associació per garantir el desenvolupament i la creació de formes de vida i cultura noves, com a expressió viva del poble i els lligams entre famílies. Signen el projecte i els estatuts onze veïns.³⁶⁷ Finalment, el 16 de juliol de 1976 va constituir-se l'associació amb el vistiplau de l'Ajuntament d'Amposta i el governador civil de Tarragona.³⁶⁸ També es varen començar a celebrar les festes majors el 15 de maig, coincidint amb la festivitat de Sant Isidre Llaureador, el patró dels agricultors, i, per tant, de la tasca colonitzadora.³⁶⁹ Fou el gener de 1970 quan, a la revista *Amposta*, es va escriure per primera vegada en una publicació el nom del poble com a «Poble Nou», tot i que encara el precedia el primer topònim: Villafranco del Delta.³⁷⁰

4. DE 1956 A L'ACTUALITAT: TURISME RESPECTUÓS AMB EL MEDI I LA HISTÒRIA?

El Poble Nou del Delta és un nucli aïllat al mig de l'hemidelta sud que s'ha convertit en una zona molt atractiva per al turisme, precisament per l'arquitectura mediterrània dissenyada per Borobio, i perquè es troba en un paratge de

365. SECRETARÍA GENERAL DEL MOVIMIENTO, «Delegación Provincial: Instalaciones Villafranco del Delta». Arxiu Comarcal del Montsià.

366. Don José CREUS FERRANDO, «Delegación Provincial: Instalaciones Villafranco del Delta». Arxiu Comarcal del Montsià. Vegeu l'Annex 9.

367. VILAFRANCO DEL DELTA, «Proyecto de Estatutos para una Asociación cultural y recreativa de Villafranco del Delta», Arxiu Comarcal del Montsià.

368. GOBIERNO CIVIL DE TARRAGONA, «Asociaciones. Registro nº 1884». Arxiu Comarcal del Montsià.

369. INSTITUTO NACIONAL DE COLONIZACIÓN (1970), «Memoria de octubre 1939 a diciembre 1965», INC Madrid, Talleres Siasca, p. 238.

370. «Villafranco del Delta, Mejora en los servicios urbanísticos». *Revista Amposta*, núm. 30 (gener de 1970), p. 9-10.

valor incalculable, amb fauna i flora protegida. Des dels inicis dels anys noranta del segle xx, es posà en valor el seu potencial turístic.³⁷¹ Tot i aquest incipient interès per aquest model econòmic, no va ser fins al 1994 que es va permetre transmetre les propietats de les cases a l'empara de la Llei de reforma i desenvolupament agrari,³⁷² un fet que afavorí l'establiment d'allotjaments rurals, negocis de restauració i altres serveis.

En l'actualitat, el poble destaca per la proliferació d'aquests negocis, obviant la història no tan llunyana de la població, i centrant les visites en el parc natural del Delta de l'Ebre. Caldria recordar la tasca colonitzadora, l'empremta dels agricultors que no fa tants d'anys conreaven aquestes terres, i un poble on cada cop és més patent la gentrificació.

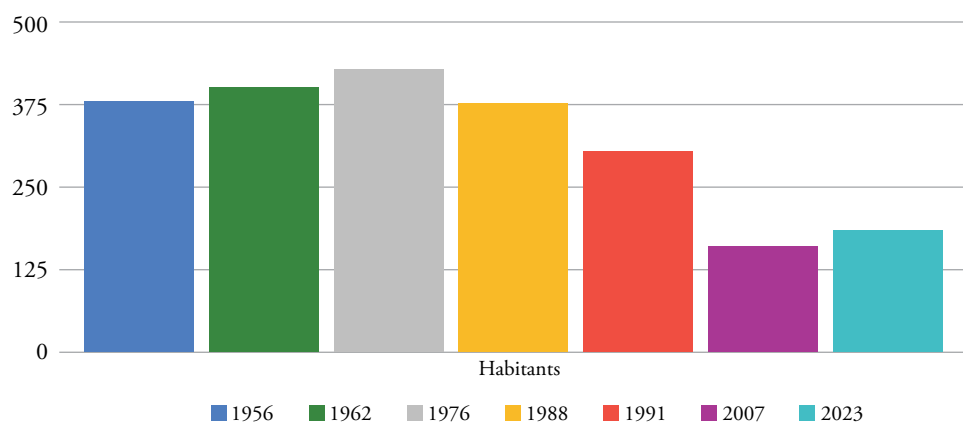

Fig. 3. Anàlisi de la població del Poble Nou del Delta. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE i l'Ajuntament d'Amposta.

L'evolució demogràfica del nucli de població posa de manifest com, durant els anys de la dictadura franquista, la població va anar en augment, amb més habitants que treballaven les terres i van ajudar a la colonització. El 1988, amb

371. «Villafranco del Delta: L'herència de la terra», *Revista Amposta*, núm. 422 (agost de 1991), p. 86.

372. «Les cases del Poble Nou, ja es poden vendre». *Revista Amposta*, núm. 486 (juny de 1994), p. 7.

374 habitants, la població s'havia reduït un 15 % en relació amb el punt més àlgid, l'any 1976. En l'actualitat hi viuen 188 persones de manera permanent, menys de la meitat dels censats el 1956, any de la fundació del poble. Per contra, la població es triplica durant l'època de vacances.

5. CONCLUSIONS

L'actuació de l'Institut Nacional de Colonització al Delta de l'Ebre va promoure la implantació del conreu de l'arròs a tot el Delta de l'Ebre i va resoldre els conflictes entre agricultors i els pescadors de les llacunes, delimitant una zona maritimoterrestre per al conreu de terres ermes, i protegint les llacunes amb la construcció del desguàs de circumval·lació de la Tancada i de l'Encanyissada, per als pescadors. La colonització d'aquesta zona va comportar la creació de les infraestructures agrícoles de reg, desguàs, comunicacions, i del mateix Poble Nou del Delta. Els inicis per als colons van ser precaris, mancats de serveis essencials com l'aigua corrent, però el projecte va reeixir i es consolidà. Tot i que les noves zones conreades van suposar millores en la gestió dels recursos naturals, l'INC mai va tenir present mecanitzar la producció agrícola. Fou amb l'ús exclusiu i extensiu de mà d'obra com es va colonitzar la zona del Través.

En analitzar l'origen i gènere dels colons, es constata que la política franquista només tenia en compte els caps de família, i només apareixen caps de família dones quan es tracta de vídues. Així mateix, seguint la tradició històrica en la qual les dones hem estat anònimes i oblidades, en la documentació oficial de la llista de propietaris amb casa al Poble Nou del Delta, trobem dues dones vídues de les quals s'ha obviat fins i tot el nom. Només apareixen com a «vda. de X».

Gairebé vint anys després de la seva inauguració oficial, es produí el canvi de règim a una democràcia parlamentària. Durant l'etapa franquista (1956-1975), les polítiques agràries i socioeconòmiques varen facilitar un projecte que garantís el desenvolupament d'una població agrària. Cinquanta anys després (1975-2025), els reptes presents i de futur se centren en la convivència de la població en un espai natural protegit i vulnerable de 48.385,07 hectàrees. Caldria un estudi sobre la viabilitat del turisme actual, i relacionar la dinàmica històrica del poblament al Delta de l'Ebre amb els usos del sòl, l'ordenació del territori i la minva de les llacunes dolces de l'hemidelta.

BIBLIOGRAFIA

- ALAGÓN, José María (2015). «Los pueblos de colonización del Plan de Riegos del Alto Aragón y su emplazamiento en el territorio». *Scripta Nova-Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 19, 520, p. 1-35.
- (2018) «Los planteamientos urbanísticos del Instituto Nacional de Colonización en la Posguerra (1939-1971)». A: LOZANO, María del Mar; MÉNDEZ, Vicente. *Paisajes culturales entre el Tajo y el Guadiana*. Cáceres: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Extremadura, 2018, p. 15-35.
- (2021). *Los pueblos de colonización de la cuenca del Ebro. Planificación territorial y urbanística*. Osca: Diputación Provincial de Huesca.
- (2022). «Escenarios efímeros para la exaltación propagandística de los «valores patrios» programados en los pueblos de colonización de la cuenca del Ebro (1947-1959)». A: RODRÍGUEZ, Inmaculada; CALVO, Eva. *El arte de la persuasión: la fabricación mítica de la realeza*. Murcia: Universidad de Murcia, 2022, p. 513-528.
- BALADA, Rafel (1985). «El delta de l'Ebre». *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, núm. 37, p. 29-44.
- BOROBIO, José (1958). «Pueblo de Villafranco del Delta». *Revista Nacional de Arquitectura*, núm. 196, p. 23-27.
- BORRÀS, Noèlia (2017). «La propietat de la terra al delta de l'Ebre i la colonització de 1780». *Recerca*, núm. 17, p. 57-75.
- BOSQUE, Joaquín (1984). «Del INC al IRYDA: Análisis de los resultados obtenidos por la política de colonización posterior a la Guerra Civil.» *Agricultura y sociedad*, núm. 32, p. 153-191.
- CAMPRUBÍ, Lino (2023). *Los ingenieros de Franco. Ciencia, catolicismo y guerra fría en el Estado franquista*. Barcelona: Editorial Crítica.
- DELGADO, Eduardo (2002). «La experiencia del INC. Una colonización de la modernidad (1939-1973)». *Actas del Congreso Internacional Arquitectura, Ciudad e Ideología Antiurbana*, p. 87-95.
- (2013). *Imagen y Memoria. Fondos del Archivo Fotográfico del Instituto Nacional de Colonización 1939-1973*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente.
- (2015). *El agua educada. Imágenes del Archivo Fotográfico del Instituto Nacional de Colonización 1939-1973*. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente.

- FABREGAT, Emeteri (2009). «The Delta of Ebro: economic uses and changes in the ecosystems». Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Unitat d'Història Econòmica.
- (2010). «De la sal a l'arròs. La colonització del delta de l'Ebre (1148-1970)». Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2013). «El Poblenou, la colonització dirigida del Delta de l'Ebre». *Plecs d'Història Local*, núm. 48, p. 8-10.
- FABREGAT, Emeteri; LÓPEZ, Antoni (2008). *El Poble Nou. La darrera colonització del delta de l'Ebre*. Benicarló: Onada Edicions.
- FERRER, Manuel; MIRALLES, Roger; RÓDENAS, Juan Fernando; FAURA, Ramon; ROCA, Jofre; FORTUNY, Gerard, i ZUAZNABAR, Guillermo. «Poblenou del Delta (Villafranco del Delta) 1947: Vernacular in the new agricultural settlements of the INC (Spain)». A: CARDOSO, Alexandra; CUNHA, Joana, i MAIA, Maria Helena. *Surveys on vernacular architecture: Their significance in 20th century architectural culture. Conference Proceedings*. Porto: Centro do Estudos Arnaldo Araújo da CESAP/ESAP, 2012, p. 251-265.
- ICGC. «Cartoteca digital: El Poblenou del Delta». Consultat el 9 d'abril de 2024, <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/mt10mv1/id/84/rec/135>
- LAMO, Emilio. «Proceso formativo de la Ley de Reforma y Desarrollo Agrario». *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 91, p. 7-66.
- LEJEUNE, Jean-François (2021). *Rural utopia and water urbanism: the modern village in Franco's Spain*. Berlín: DOM publishers.
- LICERAS, Ángel (1988). «El INC, instrumento de la política agraria en la era de Franco». *Cuadernos geográficos de la Universidad de Granada*, núm. 16-17, p. 57-77.
- MANUEL-NAVARRETE, David; MARTÍ, Neus (1999). «El Parque Natural del Delta del Ebro». A AGUILAR Susana; FONT, Núria, i SUBIRATS Joan: *La política ambiental en España: subsidiariedad y desarrollo sostenible*. València: Editorial Tirant lo Blanch, p. 145-177.
- VILLANUEVA, Alfredo; LEAL, Jesús (1991). *Historia y evolución de la colonización agraria en España: la planificación del regadío y los pueblos de colonización*. Madrid: MOPTMA.